

MILAN KUNDERA A SVĚTOVÁ LITERATURA (editoriál)

Někdy na jaře 2023 Tibor Žilka v neformální komunikaci navrhl, abychom v rámci dlouhodobé spolupráce s Českým kulturním centrem a s Velvyslanectvím České republiky v Bratislavě uspořádali konferenci o Milanu Kunderovi. Do konkrétnější podoby tento záměr dozrál na podzim téhož roku, kdy jsme na vědomí museli přijmout smutnou zprávu o úmrtí světoznámého spisovatele. V Českém centru s jeho skvělou ředitelkou Monikou Koblerovou jsme se definitivně dohodli na termínu 8. 10. 2024 s tím, že konferenci v komorním formátu a s vybranými, předem oslovenými účastníky uspořádáme právě na půdě tohoto institutu, přičemž záštitu nad vědeckým jednáním převezme samotný velvyslanec České republiky v Bratislavě, jeho excelence Rudolf Jindrák. Do organizace konference, kterou rámovala dvě základní data – 95. výročí narození a 1. výročí úmrtí Milana Kundery, se zapojily vedle spolupořádajícího Ústavu středoevropských jazyků a kultur FSŠ UKF v Nitře v čele s jeho ředitelem Jánem Gallikem ještě Ústav světové literatury SAV v Bratislavě a Česko-slovenská asociace srovnávací literatury v zastoupení Róbertem Gáfrikem. Osobnost Milana Kundery byla přípravným výborem konference, který vytvořili Miloš Zelenka, Ján Gallik a Róbert Gáfrik, logicky zvolena proto, že se jedná o autora, který nejvýrazněji z česko-slovenského prostoru druhé poloviny 20. století vstoupil do světové literatury. V návaznosti na komparativní orientaci Ústavu středoevropských jazyků a kultur a těsnou spoluprací s Asociací jsme jako metodologický rámec konference vybrali tematiku „světovosti“, která byla traktována na posledních kongresech ICLA/AICL v Macau 2019 a 2022 v Gruzii, kde s úvodním referátem o koncepcích světovosti z pohledu malých literatur vystoupil nám blízký slovinský literární vědec Marko Juvan. Jeho inspirativní teze spolu s probíhající diskusí o pojmu světová literatura, kterou oživil teoretici jako Pascale Casanova, Franco Moretti, Emily Apter, Theo d’haen, David Damrosch ad., poskytly východisko pro reinterpretaci Kundery a jeho cesty z „malé“ středoevropské literatury do světového pantheonu.

Byli jsme si vědomi skutečnosti, že právě toto téma zůstalo opomíjeno, ačkoli o životě a díle tohoto spisovatele vzniklo množství konferencí a řada relevantních publikačních výstupů spojujících osobnost spisovatele s tou či onou národní literaturou či s jistým motivickým okruhem. My jsme se však chtěli odlišit, protože v našich představách do popředí vystoupilo zejména badatelské zaměření na způsob a mechanismy, jimiž Kunderovy texty pronikaly z „okraje“ do „centra“, z bezvýznamnosti tzv. malých literatur ke globální estetické spotřebě a k nezpochybnitelnému mezinárodnímu ohlasu. Spisovatelova tvorba zároveň evokovala otázku, zda existuje cosi jako „středoevropská“ cesta ke světovosti. Přijmeme-li fakt, že axiologické a estetické paradigma světové literatury je přímým důsledkem ekonomické a masmediální globalizace, pak Kunderovo dílo naplňuje, ale rovněž i neguje koncepci „světovosti“ v tom smyslu, že pokud text se chce stát světově známým, musí pocházet z významné země a být napsán ve světovém, nejlépe v anglickém jazyce. Jde tu o zjištění, zda globalizační „konsekrace“ probíhala převážně individuálními kanály (soukromé kontakty), nebo institucionalizovanou cestou (nakladatelský zájem, literární ceny, kulturní politika ad.), a to za obligatorní podmínky tematicko-žánrové originality textové struktury.

Vedle této ústřední ideje přípravný výbor a editoři tohoto čísla zformulovali i navrhli další příbuzná témata jako postavení Kundery v kontextu západoevropského a středoevropského románu, autorovo dílo v beletristicko-publicistických a historiografických reflexích, tvůrčí osobnost mezi „mýtem“ a „realitou“, Kunderovy texty v překladech a ve filmových a televizních adaptacích. Dále jsme se chtěli vrátit k frekventovanému tématu jako byl spisovatelův vztah ke střední Evropě, a to prostřednictvím jeho světoznámého eseje *Únos Západu*, který rezonoval nejen v dobovém, ale i současném kontextu. V neposlední řadě nás zajímaly i sondy do Kunderovy estetiky

a filozofie podporující směřování od inovace moderny k postmoderně, fenomén hudby v poetice románových struktur či aspekt biliterárnosti a bilingvnosti jako výraz autorovy „středoevropské“ světohosti.

Koncem roku 2023 jsme prostřednictvím výzvy oslovili vybrané účastníky, v nichž převažovali dlouholetí znalci Kunderova díla. K velkému překvapení na adresu jednoho z editorů Miloše Zelenky přišel 29. 1. 2024 email od Věry Kunderové, která se o konferenci v Bratislavě dozvěděla prostřednictvím Tomáše Kubíčka, ředitele Moravské zemské knihovny spravující spisovatelovu pozůstalost a také s největší pravděpodobností od francouzských slavistů, jimž „ad informandum“ výzva byla rovněž zaslána. Věra Kunderová, která se s bratislavským rokováním okamžitě ztotožnila, litovala, že ze zdravotních důvodů nemůže osobně přijet: *„Krásně zní – přijedte do Bratislavy – hned bych jela, ve vteřině, kdysi jsem tam jezdila překládat filmové týdeníky ze slovenštiny do češtiny... Budu na Vás myslet a vím, že to všechno, výborně dopadne... Však mi to pak všechno povíte přes tenhle strašný přístroj, na kterém jsme všichni závislí jak kojenec na prsu maminky. Děkuju ještě jednou a moc pozdravuju Vás tam všechny i s velkým díkem za Milana.“* S Bratislavou jako s místem jednání nadšeně souhlasila. *„Jak si to s námi všemi hraje ten scénárista tam nahoře,“* emotivně poznamenala, když 29. 7. 2024 psala: *„Musím si všechno promyslet, nemůžu se poradit s Milanem!!! Mám jakýsi nápad, možná idiotský, nicméně jakýsi, ale nebylo by lepší věci rozhodnout přímo, v našem případě telefonicky?“* Po výměně telefonního čísla ihned z její strany následoval rozhovor, v němž jsme se dohodli, že zašle úvodní slovo, vzpomínku či zdravici, která se ze záznamu pustí na zahájení konference a poté se opublikuje v *Stredoeurópskych pohľadoch*. Jak již vyplynulo z emailu, Věra Kunderová zamýšlela své „slovo“ vztáhnout přímo k Bratislavě. *„Musím se s Vámi poradit“,* vzrušeně sdělovala počátkem srpna do telefonu, *„neočekávejte nějaké vznešené povídání...chci udělat symbolickou malinkou tečku za svým životním příběhem, jehož nejkrásnější etapu jsem prožila s Milanem. Povím Vám o mém prvním seznámení, první rande totiž proběhlo v Bratislavě, vlastně jsem to ještě nikdy nikam neříkala. Ale mám obavu, že je to moc osobní.“*

Do telefonu zazněla úsměvná historka, kterou se pokusíme neobratně zrekonstruovat. V době počínajícího vztahu s Kunderou, který měl v Bratislavě pronajat jakousi malou garsonku, si právě v hlavním slovenském městě dohodli setkání, jež mělo proběhnout mimo brněnské prostředí, kde Milan patřil už ke známým osobnostem. Věra, která se těšila a předpokládala procházku podél Dunaje, návštěvu kavárny a poté eventuální společné chvíle v soukromí, byla Milanem velmi zaskočena. Údajně se na schůzku přiřítíl ustaraný v posledním momentě. *„Musím cosi dokončit“,* volal již zdálky. *„Umíte psát na stroji?“* byla jeho první věta. Bez kavárny či procházky se rovnou odebrali kamsi do malého bytu, Kundera údajně vytáhl jakýsi rukopisný text a začal diktovat bez jakéhokoliv osobního zájmu o něžný protějšek. Trvalo to údajně několik hodin a v podstatě to bylo všechno, co spolu ten den prožili. *„Asi jsem se mu zalíbila, protože jsem uměla dobře psát na stroji“,* ironicky žertovala paní Věra v dobrém rozmaru do telefonu. K tomu lze jen dodat, že celý příběh je typickým „kunderovským paradoxem“. S paní ředitelkou Českého kulturního centra Monikou Koblerovou poté bylo dohodnuto, že rozhovor se natočí diplomatickou cestou, a to prostřednictvím kulturního centra v Paříži a poté se zašle na bratislavskou ambasádu. Bohužel, vzpomínka se nikdy nezrealizovala, nevyšla ani další možnost – rozhovor nahrát přes mobilní telefon, neboť editory zaskočila smutná zpráva, že 14. 9. 2024 v sobotu ráno paní Věra ve věku 89 let v klidu ve spánku zesnula v oblíbeném hotelu na mořském pobřeží u Atlantiku v Le Touquet v departementu Pas-de-Calais, kde pravidelně i s Milanem Kunderou trávili v anonymitě dovolenou.

Samotná konference rozdělená do tří časových bloků, po nichž následovala diskuse, byla zahájena 8. 10. 2024 dopoledne. Po přivítání Monikou Koblerovou úvodní příhovor pronesl velvyslanec Rudolf Jindrák, poté oslovil přítomné Miloš Zelenka, který za pořadatele prezentoval jednodenní kunderovské sympozium jako výsledek dlouholeté spolupráce s bratislavskou ambasádou systematicky podporující výuku českého jazyka a kultury na Slovensku, zároveň vyzval k symbolickému

uctění památky Věry Kunderové minutou ticha. Na konferenci zaznělo celkem jedenáct referátů. Úvodní příspěvek *Humor v dielach Milana Kunderu* přednesl Tibor Žilka (Nitra), který zasvěceně charakterizoval autorovy rozmanité polohy jako ironii, perzifláž, parodii, v nichž se propojuje odsudek politických ideologií s komikou sexuality. Turecký komparatista Charles Sabatos (Istanbul) v referátu „*Tragédie strednej Európy*“ a „*73 slov*“ *pre svetových čitateľov*, se u světoznámého autora eseje zaměřil na textové a sémantické odlišnosti jednotlivých verzí, mezi nimiž už lze obtížně identifikovat pretextový originál. Petr Kyloušek (Brno) v studii *Milan Kundera anebo cesta z periférie do centra světové literatury* pojednal v souladu s hlavní ideou konference prostřednictvím románu Žert na možné způsoby spisovatelova pronikání z české národní literatury do francouzské kultury tradičně považované za světovou. První časový blok uzavřel Tomáš Kubíček (Brno), který v přednášce *Dialog o střední Evropě* připomněl iniciační impuls českého filozofa Karla Kosíka pro formování Kunderova dlouhodobého zájmu o střední Evropu.

Odpolední jednání otevřel Samuel Abraham (Bratislava) příspěvkem *História a román ako dva póly modernej existencie*, v němž vymezil Kunderovo pojetí románu jako specifické formy autokomunikace s předchozími kanonickými texty v minulosti i v současnosti. Obdobně Jakub Česka (Praha) v stati *Sny a snová zkušenost v tvorbě Milana Kundery* upozornil na opomíjený fakt, že snová tematika organicky prolíná celou tvorbou jinak racionálně uvažujícího spisovatele. Miloš Zelenka (Nitra) v studii *Kunderova střední Evropa jako „nesamozřejmost“ kulturní identity* zachytil aktualizací význam intelektuálních debat o střední Evropě v symbolickém dialogu „socialistických“ disidentů a emigrantů jako byli vedle Kundery Miłosz, Konrád, Havel, Jančar ad. V posledním bloku nejdříve zazněl společný text *Cesta Milana Kundery k „světovosti“* od Agnieszky Janiec-Nyitrai (Budapešť) a Anny Zelenkové (Praha) odprezentovaný v zastoupení, který doložil, že spisovatelova „konsekrace“ nemusela probíhat jen vědomým podřízením ekonomické a masmediální globalizaci, ale že se realizovala specificky individuální cestou, která byla založena na propojení několika „šťastných“ momentů jako je univerzální nadčasovost tematických existencionalně chápáných okruhů, redefinice románového žánru, vstřebání francouzské románové tradice, dobře načasované připomenutí střední Evropy. Poté následoval příspěvek Petra Kučery (Plzeň) *Milan Kundera a některé tradice střeoevropského „antimodernistického“ románu*, který připomněl autorův vztah k dědictví rakousko-německých spisovatelů (Broch, Kafka, Musil ad.) vytvářejících kontemplativní podobu tzv. filozofického románu. Vzpomínkový a zároveň heuristický charakter si nárokovala zajímavá přednáška Petra Hledíka (Bratislava) *Milan Kundera, pedagog, spisovatel, dramatik, FAMU a žiaci*, který autora představil na pozadí dobového kontextu jako vynikajícího zábavného společníka a inspirativního rétora, vykladače světové literatury. Symbolickou tečkou za touto sekcí a celou konferencí učinil příspěvek *Milan Kundera a světová literatura v učebnicích pro střední školy: didaktická látka ve světle literární vědy* od Alexeje Mikuláška (Nitra), který dokumentoval na vybraných příručkách vzniklých i po roce 1989 ještě přetrvávající negativní stereotypy o spisovatelových textech.

Předložené monotematické číslo v zásadě přetiskuje příspěvky přednesené v češtině a slovenštině s určitými korekcemi. Některé texty byly či budou publikovány samostatně. Článek Tibora Žilky pod stejnojmenným názvem vyšel v časopise *Stredoeurópske pohľady* (6, 2024, č. 1, 27 – 38). Společný referát Agnieszky Janiec-Nyitrai a Anny Zelenkové bude uveřejněn v prestižním komparatistickém periodiku *Neohelicon*. Příspěvky Jána Sabola a Petra Hledíka editoři vzhledem k popularizačně esejistickému charakteru zařadili do rubriky *Rozhľedy*. Do tohoto bloku (sestaveného Magdou Kučerovou, která připravila úvodní komentář), jsou rovněž zařazeny jako samostatný oddíl překlady tří komparativních esejů italského srovnávacího literárního vědce Armanda Gnisciho, které se z hermeneutického hlediska, věnují fenoménu postkolonialismu a literární migrace. Po nich následují recenze: první od Marty Žilkové (Nitra) se věnuje knize Denisy Fulmekové *My pôjdeme inokedy*, druhá od Milana Blahynku (Brno) analyzuje román Natalie Borodinové *Pražský*

scenář, třetí od Michala Krautera (Nitra) hodnotí slovakistický srbský sborník a čtvrtá od Klaudie Klamárové (Nitra) analyzuje monografii Miloše Zelenky *Central Europe in Symbolic and Literary Geography* (Berlín-New York 2024). Editoři se zároveň dohodli, že kunderovský blok doplní studií Jána Sabola jr. (Košice), věnovanou filmové adaptaci autorova Žertu. Pořadí publikovaných referátů mechanicky nekopíruje sled přednesených příspěvků, neboť editoři kompozici čísla podřídili tematické příbuznosti jednotlivých reflexí.

Redakční kolektiv vyslovuje závěrem Českému velvyslanectví v Bratislavě v čele s Rudolfem Jindrákem a Českému kulturnímu centru zastoupenému jeho ředitelkou Monikou Koblerovou srdečné poděkování za bezchybné organizační zajištění této mezinárodní konference a za finanční podporu na vydání tohoto čísla. Zároveň se těší na další spolupráci, která zviditelní českou kulturu v blízkém Slovensku. Nezbyvá než doufat, že uveřejněné texty podnětně vstoupí do kontinuálního a neutuchajícího výzkumu nad Kunderovým dílem, které zůstává stále otevřeno novým výzvám. Za jeden z těchto metodologických impulzů můžeme s odkazem na probíhající diskusi současné srovnávací literární vědě právem pokládat zkoumání aspektu „světovosti“ a světové literatury z jejích okrajů. Nepochybně směr tohoto bádání, které zásadním způsobem ovlivnil český a také světový Milan Kundera, přispěje v souladu s interdisciplinárním zaměřením tohoto časopisu k hlubšímu poznání literatur a kultur střední Evropy jako specifického sociokulturního systému s velkou intenzitou exogenních procesů.

Miloš Zelenka – Štefan Timko – Klaudia Klamárová